

Hrišćanski poznavaoци Talmuda.

Napisao nadrabín **Dr. Vilim Steiner**, Velika Kikinda.

Veliki verski preobražaj, koji je Luter stvorio, ni na Jevrejstvo nije bio bez uticaja. Iz reformacije je izrasla savest, sloboda mišljenja. Značajno je obeležje ljudske kulturne istorije, da je u Evropi i uopće u svem Hrišćanstvu reč Biblije držala u osnovima kroz mnoga stoleća razvoj čovečji, udarajući neizgladivo svoj pečat na sve ono, što čini uređenje sveta, pogled na svet. Otuda nije čudo, što su baš oni veliki reformatori, koji su ljudskom razvoju hteli odrediti nove puteve i ciljeve, upravljali najžešće napadaje baš protiv svete Biblije. I oni su u Bibliji videli ono put, koje je sprečavalo opći razvoj čovečanstva.

Pa i dan-danji malo njih znaju, da ona borba, koju su naučnici i društveni prevratnici povelili protiv svete Biblije, nije upravljena protiv Biblije, jer Bibliju kroz mnoge vekove nisu ni poznavali, nisu bili u mogućnosti da je poznaju.

I to je druga značajnost istorije obrazovanosti Evrope. Biblija je davala pravac uređenju sveta, a samu Bibliju nisu poznavali. U interesu vlasnika je bilo, da tekst Biblije po mogućstvu niko ne sazna. U pogledu originalnog hebrejskog teksta osećali su se u dovoljnoj sigurnosti, jer je hebrejski znalo samo Geto-Jevrejstvo. U hrišćanskim krugovima bilo je Biblije samo u latinskom ili grčkom prevodu. Kroz mnoge vekove je katolička crkva zabranjivala, da se Biblija prevede ma na koji živi jezik.

Nemačka reformacija je raskinula ove okove. Luter je preveo čitavu Bibliju na živi nemački jezik. Ali je značajno, da ni veliki nemački reformator nije sa izvornog teksta preveo svete knjige. Hebrejskog jezika ni on nije znao, pošto su kroz dugo vreme bili pravo čudo oni hrišćanski naučnici, koji su razumeli hebrejski jezik.

Najpre je i Luter, kao pre 900 godina Muhamed, hteo pridobiti Jevreje.

Reformaciju je zasnovao na Bibliji, čije je čitanje u hrišćanskom svetu stajalo pod crkvenom zabranom. Luter je ispovedao, da vera treba da se osniva na Bibliji i da je originalni hebrejski tekst autentičan.

Živi poznavaoци i predstavnici hebrejske Biblije behu Jevreji, te je već zbog toga njegovo staranje bilo u vezi sa Jevrejstvom. Na početku svoga javljanja on je faktički lomio koplje uz Jevreje. U svom spisu, koji se zove: «Daß Jesus ein geborener Jude

gewesen», i koji je 1523. objavio, nedostižnim jezgrovitim stilom ovako se od reči do reči izjavljuje : «Die Papisten, Bischöfe, Sophisten und Mönche, haben bisher also mit den Juden verfahren, daß, wer ein guter Christ gewesen, hätte wohl mögen ein Jude werden. Und wenn ich ein Jude gewesen wäre und hätte solche den Christenglauben regieren lehren gesehen, so wäre ich eher etwas anderes geworden, als ein Christ. Denn sie haben mit den Juden gehandelt, als wären es nicht Menschen, haben nichts mehr thun können, als sie schelten. Sie sind Blutfreunde, Vettern und Brüder unseres Herrn; darum, wenn man sich des Blutes und Fleisches rühmen soll, so gehören die Juden Christo mehr an, denn wir. Ich bitte daher meine lieben Papisten, wenn sie müde geworden, mich Ketzler zu schimpfen, daß sie nun anfangen, mich einen Juden zu schelten . . . Darum wäre mein Rath, daß man säuberlich mit den Juden umgehe . . . Will man ihnen helfen, so muß man nicht des Papstes, sondern der christlichen Liebe Gesetz an ihnen üben und sie freundlich annehmen, mit lassen werben und arbeiten, damit sie Ursache und Raum gewinnen bei uns und um uns zu sein». Luter, dok je sam osećao teret nasilja, snažnim je rečima, kakve svet kroz hiljadu godina nije čuo, branio Jevreje, gledajući u njima narod proroka i apostola sa čijom je Biblijom pošao, da osvoji narode.

I Biblija se, kao nekada, opet pokazala čarobnom silom, tako da države reformacije do današnjeg dana nose ime biblijskih zemalja. Takozvani Stari Zavet, u kom sva prava pripadaju narodu, i koji ne poznaje tirane i plemstvo, ne samo verski, nego i politički je vaspitao i regenerisao narode, koji su mu se povratili. U najomiljenijim stolecima on je bio jedina čitanka narodna i pod njegovim uticajem postali su Subotičari, Unitarci i bezbrojne jevrejske sekte, čiji ostatci još i danas žive.

Obaranje crkvene tiranije, koje je početak obnavljanja opće kulturne istorije, utoliko je popravilo položaj Jevreja, što je prestala brutalnost srednjevekovne mržnje u pogledu izbora sredstava, ali bedni pravni odnosi njihovi niukoliko se nisu izmenili. Naukom se proglašuje i na istorijskoj, verskoj i pravno-filozofskoj osnovi se posvećuje za zakon i dogmu isključenje Jevreja i lišavanje svakog prava. Sam Luter, i ako najpre blagonaklonjeno govori o Jevrejima, docnije netrpeljivost i nasilje propoveda protiv njih. Ovo političko i društveno uniženje i dalje je ugnjetavalo nemačko-jevrejski duh. Tek na kraju XVII. i na početku XVIII. veka počinje se Jevrejstvo razvijati pod Fridrihom Viljemom, kada postadoše veće općine u Pruskoj.

Jezik im se izmetnuo u žargon, stvoren od nemačkih, hebrejskih, slovenskih i francuskih elemenata. Vladavina žargona trajala je u Nemačkoj sve do pojave Mendelssohna, a među ruskim Jevrejima sve do današnjeg dana. U njegovu razvoju razlikujemo nemačko-holandski i slovensko-jevrejski dialekat. Poljska u XVI. veku pokazuje veliki zamah duhovnog života, kao i interesovanje

za svetovne nauke. Mi vidimo čudesan napon u talmudskoj književnosti, ali i delimično izopačenje. Jer se radilo besprimer-
nom oštrinom uma, ispitujući zadivljujućom dubokom analizom
vekovima pribrano građivo, ne uvek radi prirodnog tumačenja,
nego radi duhovitosti, iznenađenja, obsenjivanja, «hiduša»,
«nečeg novog», u kom nije bila glavna stvar umesnost shvatanja,
logično rešenje, nego blesak oštrog uma.

Prekid sa arapskom kulturom zamenjuje vraćanje klasičnim
i hebrejskom jeziku. Pape izdaju bule protiv Jevreja. Godine
1543. naređuju najstrožiju cenzuru. Papa Julije III. vodi rat istrage
protiv Talmuda 1553., koje su godine spaljena i verska dela
italijanskih Jevreja.

Ali papa Pie IV. uskoro, 1564., dozvoljava cenzurisano
izdanje Talmuda, koje je izišlo u Bazelu od 1578. do 1580.
Zatim u Lembergu 1617. Osnovom današnje podele strana uzeto
je Justinianovo izdanje. Uopće štamparije unose nov život u
književnu delatnost jevrejsku. Prva hebrejska tiskanica jeste
komentar Pentateuhe od Rašia, izdat Abrahamom b. Garton-
om u Reggio di Calabriji 1475. Ovde se štampanje još
uvek zove «katab», «pisanje». Iste godine izišao je i Jakoba
ben Ašera Kodeks (Pieve di Sacco.) Zatim u Mantuvi od
1476. do 1480.: Jedaje Peninia «Behinat Olam». Za tiska-
nice uobičajeno jevrejsko ime «defus», od grčkog «typos», prvi
put upotrebljava uz komentar Gerzonidesa za Job (Ferrara
1477.) Veoma je čuvena bila štamparija nemačkog porekla
porodice Sončino. Njena je zasluga prvo izdanje Biblije. (Sončino
1488.) Drugo je izdanje priredeno 1494. u Bresciji.

Jedan primerak, kojim se i Luter služio prevodeći Bibliju,
nalazi se u berlinskoj kraljevskoj biblioteci. Tiskanica se uznosi
kao «nebesko, sveto» delo, jer se njemu ima zahvaliti veća tač-
nost teksta. Imala je i protivnika, svakako među prepisivačima,
kao i među hrišćanskim kaluderima-prepisivačima. Luter naziva
štampanje knjiga spasom čovečanstva. — Hrišćanin Daniel
Bomberg u Veneciji izdao je pomoću jevrejskih korektora
Bibliju rabinicu 1517., zajedno sa Targumom, Masorom i sred-
njevekovnim komentarima. I podela 150 psalмова, koji već u
Septuaginti igraju ulogu, rasprostrta je izdanjem od 1517. Podela
na poglavlja odomaćena je (Venecija 1524.) na osnovu druge
Biblije rabinice. Reformacija vraća hrišćansku bogosloviju Bi-
bliji; zapaža njen narod, Jevrejstvo; grozničavim marom ispituje
njegov jezik, istoriju i versko učenje. Pre političke i verske ravn-
pravnosti Izraela, mnogo brže je usledio književni prijem: pri-
hvatanje jevrejskog jezika i nauke, čije je izučavanje neophodni
sastojak teološkog osposoblenja, šta više i opće obrazovanosti.

Na velikim školama izučava se hebrejski jezik. Jevrejstvo
najpre u evropskom svetu kulture dobija građansko pravo, a u
istoriju reformacije, šta više, ulazi kao kvasac jedne jevrejsko
književno pitanje, Reuchlinova odbrana Talmuda, koja je kao

stvar humanističkog pravca i pobede reformacije bila suprotna verskoj i duhovnoj reakciji. Jovan Reuchlin, rođen u Pforzheimu 1455., umro 1522., pomogao je, da se Srednji Vek prenese u Novi Vek, otuda je on u XV. veku bio na velikom glasu. Za čudo je znao klasičnu književnost i naročito se istakao svojim istinoljubljem. Hrišćanin Reuchlin imadaše toplu želju, da se upozna sa hebrejskim jezikom. Velikog uticaja imao je nanj' naučnik, čudo Italije, vojvoda Jovan Pico de Mirandola, koji je živeo od 1463. do 1494., i od kog je saznao, kakvo se duboko znanje skriva u Kabali. Žudio je za prisvajanjem znanja iz jevrejske književnosti, ali ga nije imao od koga naučiti. Za vreme svog bavljenja u Lincu, u dvoru kralja Fridriha III. upoznao se sa dvorskim lečnikom Jakobom ben Jehiel Loansom i od njega je naučio hebrejski jezik i književnost. Uskoro je iskoristio znanje hebrejskog jezika. Reuchlin je napisao delo: «O reči koja izaziva divljenje», u kom se delu «De verbo mirifico» peva prava himna hebrejskom jeziku. Između ostalog i ovo je pisao u tom delu: «Jevrejski jezik je prost, neiskvaren, svet, kratak i jezgrovit, na njemu se je Bog sa ljudima, ljudi sa anđelima neposredno, bez tumača, licem k licu razgovarao, kao što čini prijatelj sa prijateljem». Ni fanatik Jevrejin ne bi znao ispevati, lepšu himnu o hebrejskom jeziku, nego što je to Reuchlin učinio. Reuchlin se starao dokazati, da mudrost svakog naroda, simboli paganskih vera, formalnosti bogoslužjenja nisu ništa drugo, do li krivo shvaćena i unakarađena jevrejska istina, koja je duboko i tajanstveno ukorenjena u hebrejskoj reči, pismenu, pa čak i u oblicima hebrejskih pismena. Reuchlin je inače osećao, da je njegovo znanje još nedostatno; otuda se u to vreme, kad je bio izaslat kao poslanik jofalskog izbornog vladara u Rim, da zastupa njegovu stvar kod pape Aleksandra VI. (1498—1500), tamo u Rimu dalje usavršavao u hebrejskom jeziku kod Obadja Sforno a*). Tamo vidimo nemačkog humanista, koji je već onda bio slavan muž i čijim su se latinskim besedama Talijani divili, gde sedi kod nogu jevrejskih naučnika, ne bi li se usavršio u hebrejskom jeziku.

Pošto je u to vreme u čitavoj Nemačkoj, a može se reći i u čitavoj Evropi, Reuchlin bio jedini Hrišćanin, koji se bavio hebrejskim jezikom, njegovi mnogobrojni prijatelji su ga nagovarali, da izradi jednu hebrejsku gramatiku, koja će osposobiti znatiželjne, da sami izučavaju hebrejski jezik. Prvim Hrišćaninom izrađenoj hebrejskoj gramatici Reuchlin je dao ime «Spomenik, koji je čistiji od metala» pored natpisa «Rudimenta hebraica»; ona je izašla u Pforzheimu 1506. Ovo delo sadrži najvažnija pravila

*) Obadja ili Servadus de Sforno (rođ. 1470., umro 1550.) lekar u Rimu i Bologni, koji se, sem lekarske nauke, zanimao i naukom Biblije i filozofije, preveo je vrlo mnoga hebrejska dela na latinski, posvećujući ih Henriku II., francuskom kralju.

nauke o oblicima, a uz to i rečnik. Ovo je delo imalo znatan uticaj. Veliki deo humanista počeo je se zanimati hebrejskim jezikom i mnogi podoše tragom Reuchlina. Između drugih naročito: Sebastian Münster iz Widmanstadta. Kad se na papinu zapovest svaka nađena hebrejska i talmudska knjiga imala javno spaliti, Reuchlin je otvoreno protestovao i protivio se. Za malo, pa bi bio došao u tamnicu inkvizicije.

Na «Handspiegel» od apostata Pfefferkorna*), koji je najgluplje optužbe dizao protiv Jevreja, Reuchlin je odgovorio delom «Augenspiegel» (ili naočari, koje su bile nacrtane na naslovnom listu**). Optužbe Pfefferkorna odreda je oborio u ovoj ozloglašenoj knjizi. Ton «Augenspiegel»-a je pravedna srdžba jednog poštenog čoveka, koji je najvećom energijom odbio optužbu, da je on tobože za novac izdao svoje odbranbeno delo. Nesumnjivo je dokazao, da u svom životu nikad nije primio ni zlata, ni srebra, ni filera, ni metala od Jevreja zato, da ih brani. Neopisano probitačna po Jevrejstvo beše ova Reuchlinova***) knjiga, koja je izišla baš o frankfurtskom velikom sajmu, pa je hiljadama ljudi razgrabilo ovo na nemačkom jeziku napisano delo. Da je jedan toli proslavljen, ugledan muž, kao Reuchlin, ustao u odbranu Jevrejstva, nazivajući opadača Jevrejstva izdajnikom i lažovom, beše tako nov glas, da su čitaoci sami sebe pitali, jesu li dosad spavali, kad su se dali zavesti. Tako je Hrišćanin Reuchlin branio i Talmud. Među Reuchlinovim delima pomenuti valja još: «De arte cabbalistica», izišlo u Hagenau-u 1517., a posvećeno papi Lavu X. «De accentibus et orthographia Hebraeorum libri III.», izišlo u Hagenau-u 1518. Reuchlinovo izdanje sedam utešnih psalmova prva je u Nemačkoj na hebrejskom jeziku objavljena tiskanica****). Ne samo u Nemačkoj, nego u Francuskoj i Poljskoj ustanovljene su na univerzama katedre za hebrejski jezik. Egidio de Viterbo, kardinal, uzeo je u svoju kuću Elia Levita, čuvenog grama-

*) Potpun natpis knjige je: «Handspiegel Johannis Pfefferkorn wider und gegen die Juden und Judischen, Talmudischen Schriften, so sie über das Christlich Regiment singen und lesen. Welche billig Gottslästerer, Ketzler und Abergläuber, des Alten und des Natürlichen Gesetzen gezeilt, geheißten, verthumt und abgetan werden mögen. Darum sich etliche Christen wider mich setzen, aufrichten, solche Artikel zu wiederlegen. Dagegen ich antwurd, und mit bescheidene Reden ufsgelöst hab.»

**) Potpun natpis dela je: «Doctor Johansen Reuchlins D. K. M. als Ertzherzogen zu Oesterreich, auch Churfürsten und Fürsten Gemeinen Bund — Richters in Schwaben, wahrhaftige Entschuldigung gegen und wider ausgetauften Juden, genannt Pfefferkorn, vormals getruckt ussgangen, unwahrhaftigs Schmach Buchle Augenspiegel.»

***) Ovdje napominjem, da Reuchlin u svojim gramatičkim delima navodi srednjevekovne jevrejske pisce. Mnogo uzima od Rašia; uči i Talmud; uz traktat Sanhedrin ostale su meške od njega.

****) Izišla u Tübingen 1512. Vidi još: L. Geiger: «Johannes Reuchlin, sein Leben und seine Werke». (Leipzig, 1871.); Horowitz: «Zur Biographie und Korespondenz Johannes Reuchlins. (Wien, 1876.)

tičara*), radi izučavanja hebrejskog jezika, pa je kroz 13 godina obezbedio održavanje i njemu, i njegovoj porodici**). George de Selve, vladika grada Lavoura, francuski poslanik, takođe je učio hebrejski jezik kod Elije Levita. I sam Luter je učio hebrejski, da bi se temeljitije mogao udubiti u izučavanje Biblije. Najočevidnije se pokazivala želja za znanjem hebrejske nauke u Francuskoj. Pariska univerza, koja je u ono vreme davala ton, spalila je na glomači Reuchlinov «Augenspiegel», koji je izdan u interesu Talmuda i hebrejskog jezika. Jedva 6 godina docnije osniva se katredra hebrejskog jezika na pariskoj univerzi i štamparija hebrejskog jezika***), i baš ispovednik kralja Ludviga, Guillaume Haguinet Petit, na čije su došaptavanje uzapćena dela Reuchlinova, istakao se kao zagovorač hebrejske književnosti. Na preporuku ovog dominikanca kralj Franja I. je sposobnog korzikanskog vladiku, Augustina Justiniana, doveo u Francusku. I Eliju Levita je pozvao kralj Franja I., da zauzme katedru hebrejskog jezika. Tada je ovaj poziv imao velikog značaja. U pravu Francusku za više od jednog veka ne samo da se nije mogao nastaniti Jevrejin, nego se ni baviti nije mogao, a sad, eto, pozivaju jednog Jevrejina ne samo da se bavi tamo, nego i da zauzme jedno poštovanja dostojno mesto i da Hrišćanima drži predavanja o jevrejskoj književnosti. — Pod upravom Augustina Justiniana, korzikanskog vladike, na univerzi u Rajmsu francuski đaci učili su hebrejski. A kako je učenika bilo u malo primeraka, Augustin Justinian dao je štampati Kimhia hebrejsku gramatiku i, što još veću pažnju zaslužuje, u Parizu, gde su dominikanci pre 300 godina Majmunija «More Nebuhim», «kažiput zabludelim», veliko versko-filozofsko delo spalili, tamo dominikanac Justinian daje zgotoviti latinski prevod «More Nebuhim»-a od Mojsija Majmunija. (1520.) Kad je Pavle Fagius, reformatski sveštenik, hteo osnovati hebrejsku štampariju u Isny-u, pozva je tamo Elija Levita. Kaldejski i rabinski rečnik Elije Levite izišao je najpre u ovoj štampariji, a Pavle Fagius, učenik Elije Levite, bio je izdavač, pa je jako razgrabljeno ovo izdanje, jer su se mnogi hrišćanski naučnici interesovali za ovaj rečnik. Biblijska nauka dobila je veoma veliki zamah. Jedan dotle nečuveni svet otkriven je narodima usled prevoda Biblije. Uskoro je Biblija prevedena na sve jezike

*) Puno mu je ime: Elija ben Ašer Halevi, i bio je iz Neustadta kraj Nürnberga. (1409—1549.)

**) Viterbo je najpre poput njega dao prevoditi de'a vormskog kabalista Eleazara, zatim ga je nagovorio da piše Concordanciju. U kući Viterba ova su dela izišla: «Elija Levita nemačka gramatika» (1517.) Ovo delo raspravlja imenicu i glagol, a delo: «Harkaba» (1518.) nepravilne reči (formae mixtae). Ova dva dela najpre su izišla sa aprobacijom (1518.) od strane rimskog betdina. (Vidi J. Q. R. 1898. 383.)

***) Ovde napominjem, da je papa Lav još za dela Elija uredio hebrejsku štampariju, posle dovršenja masorejske konkordancije (ספר וברית) 1521.) i gramatike u stihovima (פרקי אליהו או פרק שירה).

evropskih naroda, te je tako postala pristupačnom za sve narode. Elija Levita preveo je Bibliju na nemački, pa je taj prevod u ono vreme bio jako tražen u hrišćanskim krugovima. Čuvenim španjolskim prevodom snabdeo je Bibliju maranos Duante de Pinel u Ferari, a to ne beše niko drugi, nego Jevrejin Abraham Usque, jevrejski pesnik, koji je svojim pesmama hrabrio narod i usadivao unj' uzdanje u bolju budućnost. Interesovanje za hebrejsku Bibliju bilo je tako veliko u ovo vreme, da je Bomberg Daniel, vlasnik hrišćanske štamparije, štampao Stari Zavet sa komentarima: Raši, Ibn Ezra, Kimhi, Gerzonides i drugim tumačenjima. Jedno izdanje stizalo je drugo usled velikog interesovanja.

U Holandiji, ovoj protestantskoj državi, jedan hrišćanski naučnik, Vilim Surenhuys iz Amsterdama, bavio se kroz mnogo godina predavanjem Mišne na latinski jezik. Ovo je delo izišlo 1698—1703. On je zahtevao, da se hrišćanski mladići, koji se odaju svešteničkom pozivu, obuče i u rukovanju Mišnom, obodravajući ih, da se usavršavaju u hebrejskom jeziku.

Jakob Basnage (umro 1723.), veliki protestantski bogoslov, napisao je pod natpisom: «Historia Judaica», «Verska istorija Jevreja», delo od 5 tomova (1706.), koje je svojim temeljnim istorijskim znanjem i prijaznim pisanjem učinilo vrlo veliku uslugu Jevrejstvu. U narodskom stilu obradio je sa velikom vrednošću sve one izvore, koje su naučnici pisali o Jevrejima i Jevrejstvu. U svom delu ukazuje na veliku književnost Jevrejstva i na mučeništvo, koje nas divljenjem ispunjava. Ovo njegovo delo učinilo je silan uticaj na dva hrišćanska naučnika: Hristiana Theofila Ungera, herenlužičkog (Šlezija) sveštenika i Jovana Hristofora Wolfa, hamburškog universitetskog profesora istočnih jezika, koji su se takođe pomno bavili jevrejskom istorijom i književnošću, pa su u svojim predavanjima vrlo često ukazivali na gore navedeno delo Jakoba Basnage, koje su i dopunili.

Ogroman uticaj na hrišćanske hebreiste imala su dva Jovana Buxtorfa. Stariji Buxtorf rođen je 15. decembra 1564. u Kamenu (Westfalia). Svoje studije dovršio je u Marburgu, Heidelbergu, Baselu i Ženevi; 1591. postao je na baselskoj universi profesor hebrejskog jezika. Hrišćanin Buxtorf Jovan bio je najsposobniji znalac hebrejskog i srodnih mu jezika. Najodličnija dela su mu: «Manuale hebraicum et chaldaicum» (Basel 1602., sedmo izdanje je izišlo u 1658.); «Lexicon hebraicum et chaldaicum» (Basel 1676.), «Biblia hebraica cum paraphrasi chaldaica et commentariis Rabbiorum» (Basel 1618. u 4 toma); «Tiberias, s. commentarius Masorethicus» (Basel 1665.), «Concordantiae biblicorum hebraicorum». (Njegov sin, mladi Buxtorf, dovršio je ovo delo, koje je 1632. izišlo u Baselu.) «Lexicon chaldaicum talmudicum et rabbinicum» (takode je njegov sin, mladi Buxtorf Jovan, dovršio ovo delo, koje je izišlo

u Baselu 1640.; ovo je delo, iznova preradio B. Fischer, Leipzig 1866—1874. u 2 toma.) Drugi Jovan Buxtorf, takođe orientalist, sin starijeg Jovana Buxtorfa, rođen je 13. avgusta 1599. u Baselu, bio je naslednik svoga oca na hebrejskoj katedri baselske univerze 1630. (16. avgusta 1664. umro je u Baselu.) Izdao je Majmunijev «More Nebuhim» (u Baselu 1629.), sem toga dela svoga oca. — Sin mlađega Jovana Buxtorfa: Jovan Jakob Buxtorf, rođen je 4. septembra 1645. i bio je naslednik svog oca na hebrejskoj katedri. Njegovi rukopisi, većinom prevodi rabinskih spisa, nalaze se u baselskoj biblioteci. Njegov unuk, Jovan Buxtorf, rođen 8. januara 1663., nasledio ga je na hebrejskoj katedri, a umro je 19. junija 1732.

Stariji Jovan Buxtorf majstorski je vladao hebrejskim jezikom i učinio ga je pristupačnim za hrišćanske krugove. On je vodio živu prepisku sa amsterdamskim, nemačkim i carigradskim jevrejskim naučnicima. Usled njegovog uticaja nisu se samo muževi bavili dopisivanjem na hebrejskom jeziku, nego i hrišćanske dame. U modi je bilo dopisivanje na hebrejskom jeziku, pa ga je i Kristina, švedska kraljica, kultivisala. Ozbiljno i pomno su se bavili hebrejskim jezikom i hrišćanski državnici, kao n. pr.: Hugo Grotius, holandski veliki i učeni državnik i filozof; dalje Jovan Selden, predsednik engleskog parlamenta.

Hrišćanin Josif Scaliger u Lajdenu bio je odlični poznavalac Majmunijevog «More Nebuhima»-a.

Nikola Serarius beše najodličniji hebreist među Jezuitima.

Jovan Coccejus preveo je traktate Talmuda Sanhedrin i Makot.

L'Empereur preveo je na latinski jezik talmudske traktate Baba Kama i Midot; Guisius talmudske traktate Zeraim i Makot; Honting: Rošhašana; Leusden, Lund, Peringer, Sebastian Schmidt, Scheringham, Wagenseil talmudske traktate: Tanit, Aboda Zara, Šabat, Erubin, Joma i Sota.

H. Hottinger, hajdelberški profesor, autoritet u znanju hebrejskog i talmudskih idioma, vidi: «Thesaurus Hottingerianus».

Fridrih Jovan Mieg, hajdelberški profesor, preveo je jedan deo Majmunova kodeksa.

Toma Elbert u Frankfurtu preveo je versko filozofsko delo Josifa Albo-a. Franja Taylor פרקי אבות i Jedaje Peninija בחינת עולם «Pretres sveta», a zajedno sa Arnoldom Bostetalom preveo je «Kuzari» Jude Halevija.

Kao što se vidi, sa svakom granom hebrejske nauke bavili su se naučnici drugih vera.

Na večni ponos Jevrejstva služi okolnost, da su nas nazvali «Narod pisanja» i da su naši sveti spisi dospeli u krug čitavog čovečanstva i u njegov svet misli.

Na ponos nam služi, što pod nebom nije bilo kulture, u kojoj Jevreji nisu imali udela.

Evo kako o tom peva pesnik:*)

Ova je Tora zakon,
Koji nam je Bog dao,
Ona je naša hrid, sreća, sve
Večni ukras i ponos.

Lutajući po velikom svetu
Mi smo je sejali posvuda.
Osvarula je nova zora,
S večnim žarom svetog ognja.

Nad Sinajem svetlost jaka,
Zasijala poput zraka,
Zasenula svojim sjajem,
Obasula celu zemlju.

I razagna slepu veru,
I poruši sve idole,
Spasonosnu nauku
Objavi svem svetu.

Talmuske izreke.

Ja sam Božji stvor, i moj bližnji je Božji stvor, ja radim u gradu, a on u polju, ja sam rano kod svog rada, a on kod svog, on se ne hvali svojim radom, ni ja mojim, možda je moj rad veći od njegovog, znamo: veći ili manji to je svejedno, samo ako je srce upravljeno na ispunjavanje dužnosti.

*

Bolje da sâm osetiš stid, nego da se od drugih zastidiš.

*

Sjaj Tore je mudrost — a sjaj mudrosti je skromnost.

*

Kao što kuća, koja nema donjeg praga, izgleda upola porušena, takav je i čovek, kome kraj svih dobrih osobina nedostaje skromnost.

*

*) Dr. Josif Patai u spevu «Šebuot», koji je u note stavio J. Gj. Major.